

УДК 339:178:52

ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТОРГІВЛІ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛЬНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ

М. О. Столяр-Прокопчук

студент 5 курсу, група МЕ-51, навчально-науковий інститут економіки та менеджменту
Науковий керівник – к.е.н., доцент А. Й. Жемба

*Національний університет водного господарства та природокористування,
м. Рівне, Україна*

В статті визначено пріоритетні напрями розвитку зовнішньоторговельного сектору України в контексті її членства в СОТ та Угоди про асоціацію з ЄС, а саме: трансформація інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору країни «зсередини» – удосконалення тарифного і нетарифного регулювання в межах зв'язаного рівня й використання членства в СОТ та асоціації з ЄС як «зовнішнього якоря».

Ключові слова: СОТ, глобальна інституціоналізація, система міжнародної торгівлі, зовнішньоторговельний сектор України, регіональні торговельні угоди (РТУ).

В статье определены приоритетные направления развития внешнеторгового сектора Украины в контексте ее членства в ВТО и Соглашения об ассоциации с ЕС, а именно: трансформация институциональной среды внешнеторгового сектора страны «изнутри» – совершенствование тарифного и нетарифного регулирования в пределах связанного уровня и использования членства в ВТО и ассоциации с ЕС как «внешнего якоря».

Ключевые слова: ВТО, глобальная институционализация, система международной торговли, внешнеторговый сектор Украины, региональные торговые соглашения (РТС).

The paper identifies priority areas for development of Ukraine's foreign trade sector in the context of its WTO membership and the Association Agreement with the EU, namely: transformation of the institutional environment of the country's foreign trade sector «from within» - improving tariff and non-tariff regulation within the related level. WTO and associations with the EU as an «external anchor».

Keywords: WTO, global institutionalization, system of international trade, external sector of Ukraine, regional trade agreements (RTAs).

Глобальна інституціоналізація та інтенсифікація міжнародної торгівлі – взаємопов'язані процеси, які є характерними для сучасного етапу розвитку світового господарства. Ключовим провайдером глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі є СОТ. Тому членство в СОТ може розглядатися як «зовнішній якор» для розбудови інституційного середовища у межах відповідних «правил гри» – нормативно-правових актів і прийнятих у суспільстві «типів поведінки». Десятирічний досвід членства України в СОТ дозволяє зробити оцінку впливу глобальної інституціоналізації на розвиток зовнішньоторговельного сектору країни. Усе це обумовлює актуальність досліджуваної теми.

Методологічні основи аналізу розвитку системи міжнародної торгівлі в контексті процесу глобальної інституціоналізації закладено в працях таких авторів, як П. Бергер, Т. Вайс, У. Гамільтон, В. Коул, В. Ліпов, Д. Норт, М. Холлерер. Найбільш повно практичні

аспекти аналізу особливостей глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі розкрито в працях таких учених, як Дж. Андерсон, Д. Акемоглу, С. Джонс, Д. Драцбург, С. Евенетт, Дж. Лі, Дж. Квін, Р. Кокс, Д. Маркуліер, Л. Мартін, І. Мельниковська, Р. Меттьюз, А. Розе, К. Родрік. Серед вітчизняних дослідників, що займаються дослідженням місця України в процесі глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі, слід відзначити О. І. Амошу, А. П. Голюкова, Ю. В. Макогона, Н. В. Резнікову, С. О. Якубовського.

Метою статті є дослідження глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі та розробка науково-практичних рекомендацій щодо пріоритетних напрямків розвитку зовнішньоторговельного сектору України в контексті членства в СОТ.

Заснування Світової організації торгівлі (СОТ) у 1994 році на основі ГАТТ – Генеральної угоди з торгівлі та тарифів, свідчить про наявність значного історичного дискурсу щодо регулювання сучасної системи міжнародної торгівлі на глобальному рівні. Деперсоніфікація політичних та економічних відносин стала логічним наслідком глобалізації усіх сфер суспільного життя. З цією особливістю сучасного етапу пов'язаний розквіт інституціоналізму. Міждержавні та наднаціональні міжнародні організації є саме такими елементами, які виступають провайдерами правил гри в глобальному інституційному середовищі. Ці правила гри зумовлюють стратегію держав-членів. Провідною в торговельній сфері міжнародною організацією є СОТ, яка включає велику кількість односторонніх, двосторонніх, регіональних та багатонаціональних правил та угод між різними країнами, тобто міжнародних інституцій. Тому її розвиток безпосередньо пов'язаний із глобальною інституціоналізацією системи міжнародної торгівлі на чолі з СОТ, що визначає взаємний вплив системи міжнародної торгівлі й розвитку зовнішньоторговельного сектору країн-членів СОТ.

Прикладом глобальної інституціоналізації в межах СОТ є багатосторонні угоди, дія яких розповсюджується на всіх членів СОТ. Регіональна інституціоналізація відрізняється насамперед географічно суворо окресленими масштабами своєї діяльності (регіональні торговельні угоди, створені в межах СОТ, зокрема USMCA, АТЕС, ЄС). Секторальна інституціоналізація може бути глобальною та регіональною і характеризується функціонуванням у різних сферах світової економіки. Прикладами є СОТ – у сфері міжнародної торгівлі, у валютній сфері – МВФ, МБРР, МФК, МАР, у кредитній – Лондонський та Паризький клуби тощо. Діяльність галузевої глобальної інституціоналізації спрямована на розвиток відповідних секторів світової економіки.

Для оцінки кількісного впливу глобальної інституціоналізації через розвиток національного інституційного середовища країн на зовнішньоторговельний сектор у контексті сучасних зрушень у системі міжнародної торгівлі використовуються такі показники, як EBRD Transition Indicators – транзитивні індикатори Європейського банку реконструкції та розвитку; Heritage Foundation's Index of Economic Freedom – Індекс економічної свободи Фонду «Спадщина»; World Bank Governance Indicators – показники управління Світового банку; Global Competitiveness Index, WEF – Індекс глобальної конкурентоспроможності ВЕФ; Global Enabling Trade Index, WEF – індекс залучення країн до торгівлі Всесвітнього торгового форуму; World Bank Ease of Doing Business Index – індекс простоти ведення бізнесу Світового банку; World Bank Logistics Performance Index – індекс ефективності логістики Світового банку; Freedom in the World, Freedom House – показник свободи у світі міжнародної неурядової організації «Фрідом Хаус»; Corruption Perception Index, Transparency International – індекс сприйняття корупції міжнародної громадської організації з боротьби з корупцією та дослідження питань корупції у світі «Трансперенсі Інтернешнл»; KOF Index of Globalization – індекс глобалізації швейцарського економічного інституту «KOF».

Наразі членами СОТ є 161 країна, зокрема 28 країн Європейського Союзу (ЄС), ЄС як єдине ціле, а також декілька митних територій. Відповідно до прийнятої на офіційному сайті СОТ термінології під країнами-членами СОТ маються на увазі всі члени СОТ, хоча деякі з них і не є країнами у звичайному розумінні цього терміну. Статус спостерігача має ще 21 країна. Важливо розуміти, що всі вони (за винятком Ватикану) зобов'язані почати переговори про вступ до СОТ в наступні 5 років після отримання статусу спостерігача. Тільки 15 держав не є ані членами, ані спостерігачами СОТ. Останніми до СОТ приєдналися у 2016 році Ліберія й Афганістан [1].

Трансформація системи міжнародної торгівлі в умовах розширення складу СОТ відбувається через «Базис СОТ», який змінюється в результаті розширення складу СОТ. Під поняттям «Базис СОТ» слід розуміти всі багатосторонні угоди й переліки поступок Заключного акту Уругвайського раунду перемовин і багатосторонні угоди, прийняті в СОТ, а також Протоколи вступу всіх держав, які приєдналися до СОТ до початку нового переговорного процесу. Наразі 98,2% [2] міжнародних торговельно-економічних відносин регулюється саме в межах СОТ, тобто СОТ є головним провайдером глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі.

Для отримання членства в СОТ кожна держава бере на себе зобов'язання, які трансформують її інституційне середовище зовнішньоторговельного сектору країни, а також систему міжнародної торгівлі загалом. Вплив на інституційне середовище зовнішньої торгівлі країн-членів СОТ та систему міжнародної торгівлі обумовлений наявністю умов «СОТ-плюс» і «СОТ-мінус» у доповідях їх робочих груп. «СОТ-плюс» умови розширюють «Базис СОТ» для країни-вступника або діючих членів, «СОТ-мінус» – звужують його. Умови у доповідях робочих груп, які безпосередньо не впливають на систему міжнародної торгівлі, тобто трансформацію інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору будь-якої країни є «СОТ-нейтральними».

Правильне тлумачення ролі умов доповіді робочої групи є важливим не тільки для розуміння трансформації інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору країни-вступника, а й діючих членів СОТ, оскільки кожен новий протокол вступу в СОТ відразу після своєї публікації стає частиною «Базису СОТ». Тобто кожен новий член СОТ є провайдером глобальної інституціоналізації системи міжнародної торгівлі.

В Угоді про заснування СОТ не міститься чіткий порядок отримання статусу члена СОТ. Однак цей процес є досить стандартизованим і передбачуваним. Спочатку держава подає офіційну заяву про вступ до СОТ, Меморандум про режим зовнішньої торгівлі і Пропозиції з поступок до Генеральної ради. Після того, як держава подала офіційну заяву про вступ до СОТ, збирається робоча група, до якої можуть увійти всі зацікавлені діючі члени організації. Вона збирає інформацію про торгове законодавство потенційного члена й уточнює різні аспекти, приділяючи особливу увагу ступеню приватизації економіки й прозорості державного регулювання. Зазвичай необхідною також є інформація про субсидування сільського господарства, вимоги про охорону праці та техніки безпеки, сектор послуг та інтелектуальної власності.

Ядром зобов'язань будь-якої країни-члена СОТ є перелік поступок щодо доступу товарів і послуг на свій ринок. Під час переговорів виробляється максимальний (зв'язуючий) імпорнтний тариф, а також можливий рівень сільськогосподарських субсидій. Що стосується сектору послуг, то всі потенційні члени СОТ обумовлюють обмеження для кожної сфери. Цей перелік поступок додається до Протоколу вступу до СОТ. Він є індивідуальним для кожної країни-члена СОТ, тому не може розглядатися як сукупність «СОТ-плюс» умов. Однак доповіді робочих груп деяких нових країн-членів можуть включати пояснення і доповнення тарифних умов, тобто у системі СОТ є більше можливостей для розширення «Базису СОТ» саме для нових членів. Таким чином, не зважаючи на те що загальний рівень зв'язаних та діючих тарифів зазвичай є нижчим у розвинених країн, проте загальний індекс обмеження торгівлі [3] свідчить, що рівень захисту національного виробництва є набагато

нижчим у країн, що розвиваються. Крім того, під час перемовин щодо нових питань або напрямків діяльності СОТ на порядку денному Міністерських конференцій країн-членів СОТ відбувається подальша глобальна інституціоналізація системи міжнародної торгівлі. Причому особливістю системи міжнародної торгівлі в межах СОТ є те, що «Базис СОТ» безпосередньо впливає на інституційне середовище зовнішньоторговельного сектору країн СОТ, оскільки «Базис СОТ» повинен обов'язково стати нормою національного права, тобто трансформувати інституційне середовище зовнішньоторговельного сектору без будь-яких виключень, винятків та модифікацій.

Зростання кількості регіональних торговельних угод (РТУ) протягом останніх 10 років, згідно з якими знімаються всі або переважна більшість бар'єрів у взаємній торгівлі між країнами-членами об'єднання, дозволяє говорити про посилення ролі РТУ у лібералізації міжнародної торгівлі. Це пов'язано з ускладненням та взаємопереплетінням господарських процесів країн світу. Посилення конкурентної боротьби за ринки збуту й джерела ресурсів обумовлюють необхідність кооперації територіально пов'язаних країн, оскільки вона дозволяє заощаджувати на митних платежах і бути об'єднаною силою проти спільних конкурентів на світовому ринку. У результаті виникає об'єктивна необхідність у подальшій лібералізації системи міжнародної торгівлі [4]. РТУ не є конкурентами СОТ. Вони дозволяють країнам встановити «правила гри», що виходять за межі можливого на багатосторонній основі рівня лібералізації. Чим ширше будуть розповсюджуватися РТУ, тим більше будуть спрощуватися торговельні перемовини в межах СОТ. Аналіз внутрішньорегіональної та позарегіональної торгівлі провідних РТУ демонструє, що наразі тільки в ЄС забезпечено такий рівень подальшої лібералізації системи міжнародної торгівлі, який дає більшу вигоду торгівлі всередині об'єднання ніж з рештою країн-членів СОТ. Це дозволяє стверджувати, що новий етап глобальної інституціоналізації, основою якого є формування дворівневої системи міжнародної торгівлі на чолі з СОТ та РТУ, ще не розпочався. І саме від лібералізації в межах СОТ залежить зростання зовнішньої торгівлі між країнами.

Оскільки торгова свобода є єдиною сферою інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору, Україні потрібно зосередитися на використанні опосередкованого впливу СОТ та Угоди про асоціацію для розвитку зовнішньоторговельного сектору. Однією з можливостей трансформації інституційного середовища зовнішньоторговельного сектору «зсередини» є ефективна участь України в механізмі вирішення зовнішньоторговельних протиріч. Запропонована схема реінтеграції України в систему міжнародної торгівлі на основі державно-приватного партнерства в захисті інтересів національних виробників у СОТ, на нашу думку, дозволить збільшити цінність отриманих у результаті врегулювання конкретних зовнішньоторговельних протиріч України з іншими країнами-членами СОТ та буде сприяти розвитку зовнішньоторговельного сектору України. Компетенцією галузевих асоціацій є узагальнення інформації від підприємств, які до неї входять, інформування державного сектору щодо дій країн-членів СОТ, що суперечать вимогам «Базису СОТ», залучення юридичних та економічних консультантів для допомоги у вирішенні зовнішньоторговельних протиріч.

1. Yu M., Wong K. Democracy and the GATT/WTO Accession Duration. 2008. 36 p. URL: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php?ID=482106013031119019075122098091000111> (дата звернення: 20.10.2020).
2. The Global Competitiveness Report 2017–2018. World Economic Forum. URL: <http://www3.weforum.org/docs/GCR20172018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2017%E2%80%932018.pdf>. (дата звернення: 20.10.2020).
3. Index of Economic Freedom 2019 – Europe. URL: <https://www.heritage.org/index/> (дата звернення: 20.10.2020).
4. Резнікова Н. В., Рубцова М. Ю., Рилач Н. М. Інституційні важелі міжнародної конкурентоспроможності національної інноваційної системи: проблема вибору інструментів стимулювання інноваційних підприємств. *Ефективна економіка*. 2018. № 11.